

Lukijalle

Kymmenen vuotta antaa jo jonkinlaisen mahdollisuuden tarkastella terveyden edistämisen elinkaarta. Ottawassa 1986 syntynyt asiakirja terveyden edistämisestä viitoitti tietä. Jakartassa 1997 julistus vahvisti monella tavalla tien perustaa, mutta avasi samalla voimakkaasti uusia näköaloja kansainvälisyyteen ja terveyden taloudellisiin ulottuvuuksiin.

Sosiaali- ja terveysministeriön, Folkhälsanin ja Terveyden edistämisen keskuksen yhteistyönä oli mahdollista tuottaa nopeasti suomen- ja ruotsinkielinen käännös Jakartan julistuksesta. Monet käännöksiin liittyvät ongelmat ovat vaikeuttaneet sujuvasanaisuuteen pyrkimystä. Julistuksessa on myös kokonaan uusia käsitteitä, joiden sisältöä ei ole missään täsmennetty. Aika näyttää, jäävätkö nämä ilmaisut suomalaiseen sanastoon.

Julistus on yhteisen poliittisen tahdon ilmaus ja siten monien kompromissien tulos; hyviäkin ajatuksia on jouduttu jättämään sivuun siksi, ettei niissä saavutettu Jakartan konferenssissa yksimielisyyttä. Julistuksen voi nähdä paitsi tienviittana myös tulkintana terveyden edistämisen tulevaisuudesta.

Harri Vertio
Toiminnanjohtaja, LKT
Terveyden edistämisen keskus

Työryhmä:
Björkstam Cecilia, vice verkställande direktör, Folkhälsan
Lipponen Satu, toimittaja, Terveyden edistämisen keskus
Piha Tapani, ylilääkäri, Sosiaali- ja terveysministeriö
Vertio Harri, toiminnanjohtaja, Terveyden edistämisen keskus
Wildtgrube Margaretha, programchef, Folkhälsan

Ulkoasu: Rastaman Oy
Painopaikka: Painohäme Oy
Terveyden edistämisen keskus
Joulukuu 1997
2. painos

Terveyden edistämisen keskuksen julkaisuja -sarja 2/1997
ISSN 1455-5964
ISBN 952-9701

Jakartan julistus luo suunnan terveyden edistämiselle 2000-luvulla

Johdanto

Terveyden edistämisen neljäs kansainvälinen konferenssi – New Players for a New Era: Leading Health Promotion into the 21st Century – järjestettiin tärkeänä ajankohtana, kun kyse on terveyden kansainvälisten strategioiden kehittämisestä. Lähes 20 vuotta sitten Maailman terveysjärjestön WHO:n jäsenvaltiot tekivät kunnianhimoisen sitoumuksen maailmanlaajuiseen strategiaan “Terveyttä kaikille” sekä perusterveydenhuollon periaatteisiin Alma-Atan julistuksen kautta. Yksitoista vuotta on kulunut siitä, kun ensimmäinen kansainvälinen terveyden edistämisen konferenssi pidettiin Ottawassa, Kanadassa. Konferenssin tuloksena syntyi julistus, The Ottawa Charter for Health Promotion, joka on ilmestymisestään lähtien ollut terveyden edistämisen opastuksen ja innoituksen lähde. Seuraavissa kansainvälisissä konferensseissa on edelleen selkiytetty avainstrategioiden merkitystä terveyden edistämiselle, mukaan lukien terveellinen yhteiskuntapolitiikka (Healthy Public Policy, Adelaide, Australia 1988) ja terveyttä edistävät ympäristöt (Sundsvall, Ruotsi, 1991).

Terveyden edistämisen neljäs kansainvälinen konferenssi Jakartassa oli ensimmäinen kehitysmaassa pidetty konferenssi sekä ensimmäinen konferenssi, jossa yksityissektori oli mukana tukemassa terveyden edistämistä. Se tarjoaa mahdollisuuden pohtia, mitä on opittu tehokkaasta terveyden edistämisestä, sekä mahdollisuuden tarkastella uudelleen terveyden lähtökohtia sekä tunnistaa ne suuntaviivat sekä strategiat, joita tarvitaan kohtaamaan terveyden edistämisen haasteet 2000-luvulla.

Jakartan konferenssin osanottajat antavat tämän julistuksen terveyden edistämisen toiminnan suuntaamiseksi 2000-luvulle.

Terveyden edistäminen on arvokas sijoitus

Terveys on inhimillinen perusarvo ja välttämätön sosiaaliselle ja taloudelliselle kehitykselle.

Terveyden edistäminen tunnustetaan yhä useammin terveyden kehityksen olennaiseksi osaksi. Se on prosessi, jossa ihmisten mahdollisuudet hallita ja vaikuttaa terveyteen lisääntyvät. Terveyden edistäminen vaikuttaa panostuksin ja teoin selvästi terveyden lähtökohtiin, jotta ihmiset saisivat elämässään suurimman mahdollisen terveydellisen hyödyn. Sen avulla vaikutetaan merkittävästi eriarvoisuuden vähentämiseen, ihmisoikeuksien takaamiseen ja sosiaalisen pääoman luomiseen. Lopullisena päämääränä on pidentää odotettavissa olevaa tervettä elinikää ja vähentää eri maiden ja ryhmien eriarvoisuutta.

Jakartan julistus tarjoaa terveyden edistämisen näkemyksen ja poltto-pisteen ensi vuosisadalalle. Se kertoo, että terveyden edistämisen neljännen maailmankongressin osanottajat ovat sitoutuneet käyttämään kaikkia voimavaroja terveyden lähtökohtien parantamiseksi 2000-luvulla.

Terveyden lähtökohdat: uudet haasteet

Terveyden edellytykset ovat rauha, suoja, koulutus, sosiaaliturva, ihmissuhteet, ruoka, tulot, naisten yhteiskunnallisen aseman parantuminen, tasapainoinen ekosysteemi, voimavarojen kestävä käyttö, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, ihmisoikeuksien kunnioitus ja tasa-arvo. Köyhyys on ennen kaikkea suurin terveysuhka.

Satojen miljoonien ihmisten terveyttä ja hyvinvointia uhkaavat yhteiskunnalliset muutokset, kuten kaupungistuminen, vanhojen ihmisten määrän lisääntyminen ja kroonisten tautien yleisyyden kasvu, terveydelle haitallisen käyttäytymisen yleistymisen ja liikunnan väheneminen, vastustuskyvyn kehittyminen antibiooteille ja muille tavallisille lääkkeille, lisääntynyt huumeiden käyttö sekä väkivalta.

Uudet ja uudelleen ilmenevät tarttuvat taudit ja mielenterveyden ongelmien tehokkaampi tunnistaminen vaativat välitöntä toimintaa. On elintärkeää, että terveyden edistäminen kehittyy, jotta se voi vastata näihin uusiin terveyden lähtökohdallisiin muutoksiin.

Myös ylikansallisilla tekijöillä on merkittäviä terveysvaikutuksia. Niihin kuuluvat maailmantalouden yhdyntyminen, rahamarkkinat ja kauppa, media ja viestintäteknologian saatavuuden lisääntyminen sekä ympäristön tuhoutuminen voimavarojen vastuuttoman käytön takia.

Nämä muutokset muotoilevat arvoja ja elämäntyyliä koko elinkaaren aikana ja elämisen olosuhteita kaikkialla maailmassa. Joihinkin niistä, kuten viestintäteknologian kehittyminen, sisältyy suuria terveydellisiä mahdollisuuksia. Toisilla on merkittävä kielteinen vaikutus, kuten tupakan kansainvälisellä kaupalla.

Terveyden edistäminen tehoaa

Tutkimukset ja tapauselostukset kaikkialta maailmasta tarjoavat vakuuttavan näytön terveyden edistämisen toimivuudesta. Terveyden edistämisen strategioilla voidaan kehittää ja muuttaa elintapoja ja terveyden perustana olevia sosiaalisia, taloudellisia ja ympäristöolosuhteita. Terveyden edistäminen on käytännöllinen lähestymistapa tasa-arvon lisäämiseksi.

Ottawan asiakirjan viisi strategiaa ovat olennaisia terveyden edistämisen onnistumiselle:

- terveellisen yhteiskuntapolitiikan kehittäminen
- terveellisen ympäristön aikaansaaminen
- yhteisöjen toiminnan tehostaminen
- henkilökohtaisten taitojen kehittäminen
- terveyspalvelujen uudistaminen

Tällä hetkellä on selvää näyttöä seuraavista johtopäätöksistä:

- kokonaisvaltaiset lähestymistavat terveyden kehittämiseksi ovat tehokkaimpia. Viiden strategian yhdistelmät ovat tehokkaampia kuin yhteen ainoaan tukeutuvat.
- elämisen areenat tarjoavat käytännön mahdollisuudet kokonaisvaltaisille strategioille. Näihin kuuluvat niin megakaupungit, saaret, kaupungit, kunnat, paikalliset yhteisöt, koulut, työpaikat kuin terveydenhuollon laitokset.
- osallistuminen on välttämätöntä toiminnan jatkuvuuden takia. Jotta terveyden edistämällä olisi vaikutusta, ihmisten on oltava

toiminnan ja päätöksenteon ytimessä.

- terveyden oppiminen ravitsee osallistumista. Koulutus ja tiedon saatavuus ovat olennaisia tehokkaan osallistumisen ja ihmisten sekä kuntien voimistumisessa.

Nämä strategiat ovat terveyden edistämisen ydinkohtia ja tärkeitä kaikissa maissa.

Uusia ratkaisuja tarvitaan

Uusien terveysuhkien hallintaan tarvitaan uusia toimintamuotoja. Tulevien vuosien haaste on vapauttaa niitä terveyden edistämisen voimavaroja, jotka kätkeytyvät monille yhteiskunnan aloille, paikallisyhteisöihin ja perheisiin. On selvä tarve ylittää rajoja eri hallinnonalojen välillä, kuten julkisen ja yksityisen sektorin sekä valtionhallinnon ja kansalaisjärjestöjen välillä. Tämä vaatii erityisesti uusia, tasavertaisia terveyskumppanuuden malleja kaikilla yhteiskunnallisen hallinnan alueilla ja tasoilla.

Terveyden edistämisen avaintehtävät 2000-luvulla

1. Edistä sosiaalista vastuuta terveydestä

Päätöksentekijöiden on lujasti sitouduttava sosiaaliseen vastuuseen. Sekä julkisen että yksityisen sektorin on edistettävä terveyttä toteuttamalla politiikkaa ja käytäntöä, jotka

- välttävät ihmisten terveyden vahingoittamista
- suojelevat ympäristöä ja varmistavat voimavarojen kestävästä käytöstä
- rajoittavat luonteeltaan haitallisten tuotteiden, kuten tupakan ja aseiden tuotantoa ja kauppaa sekä niiden epäterveitä markkinointikäytäntöjä
- suojaavat kansalaista markkinoilla ja yksilöä työpaikalla
- sisältävät politiikan ja toimien suunnittelun erottamattomana osana tasa-arvoa tavoittelevan terveysvaikutusten arviointia

2. Lisää panostusta terveyteen

Monissa maissa terveyteen panostaminen on riittämätöntä ja usein tehotonta. Terveyteen panostamisen lisääminen edellyttää todellista monialaista lähestymistapaa, johon sisältyvät lisävoimavarat koulutukseen, asumiseen sekä terveydenhuoltoon. Lisäpanostukset terveyteen ja tehtyjen sijoitusten uudelleen suuntaaminen – sekä kansallisesti että kansainvälisesti – sisältävät mahdollisuuden edistää merkittävästi inhimillisen kehitystä, terveyttä ja elämisen laatua.

Terveyteen panostettaessa tulisi erityisesti ottaa huomioon tiettyjen ryhmien kuten naisten, lasten, iäkkäiden ja alkuperäisväestöjen, köyhien ja syrjäytyvien ihmisten tarpeet.

3. Lujita ja laajenna yhteistyötä terveyden hyväksi

Terveyden edistämiseksi tarvitaan terveystumppanuuksia eri aloilla terveyden ja sosiaalisen kehityksen hyväksi hallinnon ja yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Nykyisiä terveystumppanuuksia on vahvistettava ja mahdollisia uusia etsittävä.

Asiantuntemuksen, taitojen ja voimavarojen jakaminen tarjoaa yhteistyökumppaneille molemminpuolista hyötyä. Yhteistyökumppanuuden on oltava avointa ja luotettavaa ja sen tulee perustua sovittuihin eettisiin periaatteisiin sekä molemminpuoliseen ymmärrykseen ja kunnioitukseen. WHO:n ohjeet tulee ottaa huomioon.

4. Lisää yhteisön toimintakykyä ja vahvista yksilöä

Terveyden edistämistä toteuttavat ihmiset ihmisten kanssa, sitä ei kohdisteta ihmisiin. Se parantaa yksilöiden mahdollisuuksia ja ryhmien, organisaatioiden tai yhteisöjen kykyä vaikuttaa terveyden lähtökohtiin.

Yhteisöjen toimintakyvyn parantamisessa tarvitaan käytännön koulutusta, johtajuuskoulutusta ja voimavaroja. Ihmisten yhteiskunnallisen aseman parantuminen edellyttää johdonmukaista ja luotettavaa mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon sekä tietoa ja taitoja, joilla muutos voidaan saada aikaan.

Sekä perinteinen viestintä että uudet välineet tukevat tätä prosessia. Sosiaaliset, kulttuuriset ja henkiset voimavarat on saatava luovasti käyttöön.

5. Varmista terveyden edistämisen perusrakenteet

Terveyden edistämisen perusrakenteiden varmistamiseksi on löydettävä uusia rahoitusjärjestelmiä paikallisesti, kansallisesti ja maailmanlaajuisesti. On rohkaistava hallituksia, kansalaisjärjestöjä, oppilaitoksia ja yksityistä sektoria, jotta terveyden edistämiseen saadaan mahdollisimman paljon voimavaroja.

Elämisen areenat ovat terveyden edistämisen perusrakenteen ydin. Terveyden uudet haasteet tarkoittavat, että uusia monimuotoisia verkostoja on luotava eri alojen väliseen yhteistyöhön. Verkostojen tulee kyetä auttamaan toisiaan sekä maiden sisällä että niiden välillä. Lisäksi niiden on huolehdittava tietojenvaihdosta, jonka avulla löydetään kullekin areenalle tehokkaat strategiat.

Koulutusta ja harjoittelua paikalliseen johtajuuteen on rohkaistava, koska se tukee terveyttä edistäviä toimia. Kokemusten kirjaamista tutkimuksiin ja projektiraportteihin tulee lisätä suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin kehittämiseksi.

Kaikkien maiden tulee kehittää tarkoituksenmukaisesti poliittista, lain-säädännöllistä, kasvatuksellista, sosiaalista ja taloudellista ympäristöä, jotta se tukee terveyden edistämistä.

Ehdotus toimenpiteiksi

Konferenssin osanottajat sitoutuvat tekemään tunnetuksi tämän Jakartan julistuksen avainviestit omissa hallinnoissaan, laitoksissaan ja yhteisöissään, toteuttamaan ehdotetut toimenpiteet ja raportoimaan tuloksista viidennelle kansainväliselle terveyden edistämisen konferenssille.

Vauhdittaakseen kehitystä kohti maailmanlaajuisia terveyden edistämistä, osanottajat tukevat maailmanlaajuisen terveyden edistämisen allianssin muodostamista. Allianssin tavoitteena on tukea tässä julistuksessa mainittujen terveyden edistämisen avaintoimia.

Allianssin tärkeimpiin asioihin kuuluvat:

- lisätä terveyteen vaikuttavien muutostekijöiden tietoisuutta
- tukea terveyden edistymiseen tarvittavia verkostoja ja yhteistyötä
- mobilisoida terveyden edistämisen voimavaroja
- koota parhaita toimintatapoja koskevaa tietoa
- mahdollistaa yhdessä oppiminen
- lisätä solidaarisuutta
- huolehtia terveyden edistämisen avoimuudesta ja julkisesta luotettavuudesta

Hallituksia kehoitetaan aloitteellisuuteen terveyttä edistävien verkostojen tukemiseksi, jotta terveyttä voidaan edistää sekä omassa maassa että eri maiden välillä.

Osanottajat kehottavat Maailman terveysjärjestöä johtamaan allianssin rakentamista ja mahdollistamaan jäsenvaltioidensa toimintaa Jakartan konferenssin tulosten toimeenpanemiseksi. Merkittävä osa tästä WHO:n tehtävästä on saada hallitukset, kansalaisjärjestöt, kehityspankit, YK:n järjestöt, alueelliset organisaatiot, kahdenväliset järjestöt, ammattiyhdistysliike ja osuustoiminta sekä yksityinen sektori sitoutumaan terveyden edistämisen avaintoimien toteuttamiseen.